

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Bygelbreddningen hos de gotländska nålarna från äldsta järnålder

Nylén, Erik

Fornvännen 45-49

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1964_045

Ingår i: samla.raa.se

halva I. Jag vill endast påpeka att det ej alls är fråga om att pressa ler-tyg-skiktet så hårt att mönstret i formen skadas, endast så att skiktet slätas ut. Av egen erfarenhet vet jag hur mycket lättare detta förfarande är än det med enbart tyg, om än fuktat. Endast genom praktiska försök att rekonstruera tillvägagångssättet kan till slut svaren ges på detta och många likartade spörsmål. Oldeberg säger s. 8 sig inte vilja "förneka, att båda metoderna möjligen går att utföra". Ett sådant yttrande vittnar inte om att min kritiker gjort sig mödan att försöka utföra provet.

Det är med största spänning man nu ser fram emot Oldebergs snart utkommande arbete om vikingatidens gjutteknik, och man önskar livligt att de här diskuterade problemen där kommer att klart belysas.

Inger Zachrisson

BYGELBREDDNINGEN HOS DE GOTLÄNDSKA NÅLARNA FRÅN ÄLDSTA JÄRNÅLDER

Ett karakteristiskt drag, som skiljer flertalet på Gotland funna bygel-nålar från övriga såväl kontinentala som skandinaviska nålar av detta slag, är en breddning av bygelpartiet. Denna uppträder ej blott på nålar av ren bygel-eller kropfnadelkaraktär utan även på svanhalsnålar och övergångsformer mellan svanhals- och bygel-nålar.¹

I den rika flora nåltyper som påträffats i de gotländska fynden från äldsta järnålder finnes även varandra liknande nålar med och utan bygelbreddning, de senare helt överensstämmande med de kontinentala. Vi kan här exempelvis nämna ett gravfynd från Ardags i Ekeby med två rullhuvudnålar, den ena med och den andra utan bygelbreddning samt gravfältet på Lekarehed i Lärbro, där tre spatelnålar framkommit, två med bred och en med smal bygel, dock ej i samma anläggning.²

Dessa jämte andra fynd tyder på att vi på ön har att räkna med dels importerade nålar, som utgjort prototyper, dels en inhemsk tillverkning, där flertalet erhållit öns lokala kännetecken — den breddade bygel.

Vissa för ön utmärkande nåltyper av brons utan ännu närmare fixerbar men dock sannolikt förhållandevis sen tidsställning saknar emellertid bygelbreddning.³ De utgör dock undantag, som möjligen kan bero på att

¹ Detta meddelande är av helt preliminär natur och utgör en del av det förberedande arbetet till en större monografi. "Die ältere vorrömische Eisenzeit Gotlands", för vilken sedan en följd av år systematiska undersökningar företagits på ön.

² Se *Nylén, E.*, 1962. Kontakt erhållen mellan äldre och yngre förromersk järnålder. *Fornvännen* 1962. Fig. 3 och 5: 13 och 6.

³ Här avses nålar av typ. *Nylén, E.*, 1956. Frågeställningar kring en gravform från äldsta järnåldern. *Gotländskt arkiv* 1955. Bild 21 och 22. Nålformen har

modet med breddade byglar vid deras tillkomsttid börjat gå ur bruk eller att just bygelns karakteristiska ornering här gjorde att man mer strikt följde de importerade förlagorna.

Vi kan emellertid med en viss säkerhet fastställa, att de äldre nålarna, många tydligen stående mellan brons- och järnålderns formvärld, mycket ofta har bygelbreddning.

Man kan fråga sig hur detta karakteristiska, lokalt gottländska kännetecken har uppkommit.

Mårten Stenberger har i en uppsats i *Fornvännen* 1940⁴ framhållit möjligheterna av att breddningen av bygeln på de gottländska nålarna ytterst kunnat bero på en återverkan från "i Nord- och Osttyskland under den tidigare järnåldern förekommande, bandformiga arborstfibulor, nämligen sådana av Kaulwitzertyp". Som ett exempel på en dylik växelverkan i fråga om dekorativa detaljer pekar Stenberger på den profilerings, som kännetecknar foten hos åtskilliga tidiga La Tène-fibulor och som också återfinnes på huvudena hos en del nordtyska "Kropfnadeln".

Förf. har tidigare bland andra förslag att tolka de gottländska nålarnas bygelbreddning framhållit Stenbergers antagande som en möjlig lösning av problemet samt även påpekat, att det just i de områden som nämnts av Stenberger, i gränsområdet mellan nål- och fibula-"kulturer", finnes goda exempel på en växelverkan av ovan antytt slag vid utformningen av den breddade bågen och främre och bakre partiet på en fibula samt av bygeln och huvudet på en nål (fig. 3 och 4).⁵

Vid en hösten 1963 företagen resa i Polen hade jag möjlighet att studera ett nyligen framtaget exemplar av en nåltyp av samma huvudform som den ovan nämnda men med så påtagliga likheter med en sedan länge känd, gottländsk bygel-nål, att inga tvivel bör kunna råda om ett samband mellan de bägge föremålen.⁶ Den polska nålen (Fig. 1) stammar från ett boplatslager vid Chroberz distr. Pińczów. Lagren, som ej visade klar stratigrafi, innehöll bl. a. artefakter från äldsta järnålder. Nålen är av järn och har sannolikt

stort intresse och synes ha kontinentala förlagor och motsvarigheter särskilt i mellersta Tyskland, vilka ger möjligheter till en ytterst önskvärd synkronisering av de kronologiska förhållandena på Gotland och dessa områden under denna tid. (Se *Nylén* 1962 anf. arb. och där anf. litt.).

⁴ *Stenberger, M.*, 1940. Gravfyndet från Autsarve i Fole. *Fornvännen* 1940. S. 305.

⁵ *Nylén, E.*, 1955. Vallhagar, a migration period settlement on Gotland, Sweden, Stockholm 1955. S. 468 och där anf. litt.

⁶ Nålen, som förvaras på museet i Krakow, är publicerad i *Sprawozdania Archeologiczne XIV 1962* av undersökningsledaren Jerzy Potocki (*J. Potocki*. Lateńska szpila typu pseudofibula znaleziona w Chrobrzu, pow. Pińczów S. 312 f. f.), till vilken förf. vill rikta ett tack för all hjälp och tillmötesgående i samband med studier i Krakow.

Fig. 1—2. 1. Nål från Chroberz, pow. Pińczów. 1/1. Foto Jörf. — Pin från Chroberz. 2. Nål från grav nr 3, Lekarehed, Lärbro sn, Gotland. 1/1. Foto ATA. — Pin från grave nr 3, Lekarehed.

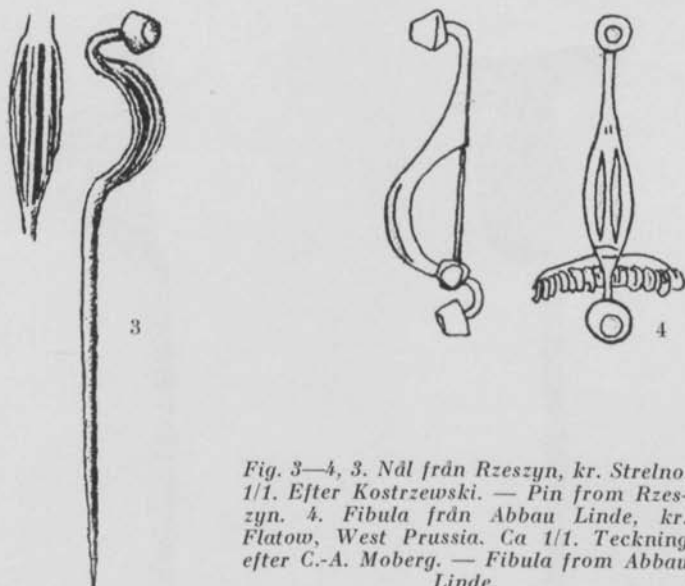

Fig. 3—4. 3. Nål från Rzeszyn, kr. Strelno. 1/1. Efter Kostrzewski. — Pin från Rzeszyn. 4. Fibula från Abbau Linde, kr. Flatow, West Prussia. Ca 1/1. Teckning efter C.-A. Moberg. — Fibula from Abbau Linde.

legat i eld, då den erhållit en glödpatina av silverlik konsistens, som på ett utmärkt sätt bevarat även obetydliga ornament och detaljer.

Den gotländska nålen (Fig. 2) är påträffad av Gabriel Gustafson vid de första gravundersökningarna på Lekarehed i Lärbro sn⁷ och låg i kombination med en annan något liknande nål.

Även det gotländska exemplaret var glödpatinerat, vilket möjliggjort studier av detaljer och ornament.

De bägge nålarna har likartade proportioner och den gotländska är blott obetydligt större än den polska. Bygeln på bägge exemplaren har en oval, ornerad breddning, och huvudet är upprullat åt samma håll som bygeln. Vad som skiljer de bägge nålarna åt är att denna upprullning på det polska exemplaret har utformats som en stång, sannolikt för att imitera en fibula-spiral. En liknande, hittills oförklarlig formgivning, som möter på en annan gotländsk, lösfunnen bygelnål av brons, kan kanske här få sin förklaring.⁸

De mest påfallande likheterna de bägge aktuella nålarna emellan är dock ornamentiken.

Så återfinnes på den gotländska nålens upprullade huvud samma linje-ornering, som pryder ändarna på den polska motsvarighetens sannolika spiral-efterbildning. De ovala bygelsköldarna uppvisar vidare samma tre, längsgående

⁷ Almgren, O., Nerman, B., 1923. Die ältere Eisenzeit Gotlands. Stockholm 1923. Taf. 1: 6; Nylén, E., 1962. a. a. Fig. 5: 3.

⁸ Almgren, O., Nerman, B., 1923. a. a. Taf. 1: 8.

ornament av vilka på den gotländska alla och på det polska exemplaret åtminstone det mittersta efterliknar en snodd eller pärllrand. Även en sådan detalj som att den mittre pärllranden nedåt avslutas av några markerade, tvärgående streck återfinnes på bägge nålarna.

De kontakter, som den högst sannolika släktskapen mellan de bägge nålarna antyder, torde ej inskränka sig till blott utbyte av dessa speciella föremålsformer. Områdena på bägge sidor Oder tycks även under detta skede ha spelat en stor roll för den gotländska kulturen på samma sätt som konstaterats för ett senare avsnitt av den förromerska järnåldern.⁹ Även seden att begrava de döda obrända kan från dessa områden genom bl. a. den s. k. Hallesche Kultur¹⁰ och kanske främst de med denna besläktade kulturerna längre mot Ö och SÖ¹¹ ha påverkat gravskicket på den stora Östersjöön. Överensstämmelser mellan dessa östliga skelettgravar och nyligen gjorda fynd från det rika gravfältet vid Prästgården i Fole på Gotland, särskilt ifråga om metallföremål, understryker ytterligare Oderområdets betydelse åtminstone som ett viktigt mellanled i kanske än sydligare förbindelser under övergångsskedet mellan brons- och järnålder.

Erik Nylén

⁹ Se Nylén, E., 1955. Die jüngere vorrömische Eisenzeit Gotlands. Uppsala 1955. S. 544 ff.

¹⁰ Holter, F., Die hallesche Kultur der frühen Eisenzeit. Jahresschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder. Band XXI. 1933.

¹¹ Gedl, M., Zróżnicowanie Terytorialne Kultury Lużyckiej na Gornym Śląsku. Silesia Antiqua Tom I. 1959. S. 11. ff.; Gedl, M., Cmentarzysko Kultury Lużyckiej W Starych Karmonkach., Pow. Olesno. och Dobrzanska, E., och Gedl, M., Cmentarzysko Kultury Lużyckiej W Lasowicach Malych, Pow. Olesno. De bägge senare uppsatserna i Silesia Antiqua Tom 4. 1962. S. 104 ff.

EN GOTLÄNSK GRUPP AV HÄNGSMYCKEN FRÅN VENDELTID OCH VIKINGATID — DESS UPPKOMST OCH UTVECKLING

Den som tvivlar på typologiens giltighet för forntidens formvärld — och tvivlet är ett tecken på stor fåkunnighet i fråga om materialet — skulle ha gott av att fördjupa sig i Gotlands Vendeltidsmaterial. Typerna utvecklas här med en regelbundenhet, som aldrig sviktar, och kombinationerna upprepas med en nästan matematisk precision; en viss typ av en föremålsgrupp förekommer alltid tillsammans med vissa av andra, närmaste typutvecklingar av den förra med närmaste av de andra osv. Till att börja med tycker man nästan, att det blir för mycket av lagbundenhet, men när man trängt in i det enorma materialet, har man ingenting annat att göra än att böja sig för den typologiska utvecklingen.